

OBSZARY PRAKTYKI ANDRAGOGICZNEJ

Krzysztof Klimek

ORCID 0000-0002-1554-4604

EDUKACJA (DOROSŁYCH) W DZIEDZINIE BEZPIECZEŃSTWA

Słowa kluczowe: człowiek dorosły, edukacja, edukacja dorosłych, bezpieczeństwo, edukacja dla bezpieczeństwa.

Streszczenie: Bezpieczeństwo we współczesnym świecie stało się wartością bezcenną, którą żywo zainteresowany jest niemal każdy, a pragnienie bezpiecznego życia zawsze było jedną z najważniejszych potrzeb ludzi. Niezwykle ważną rolę w kształtowaniu bezpieczeństwa odgrywa edukacja i dlatego zasadniczym jej celem w tym względzie jest przygotowanie człowieka do odpowiedniego działania w niebezpiecznych sytuacjach. Kształcenie dorosłych w zakresie edukacji dla bezpieczeństwa wpisuje się zatem w idee edukacji ustawicznej, odnosząc się tym samym do odpowiedzialności (niemal obowiązku) każdego obywatela w zapewnieniu bezpieczeństwa samemu sobie i swoim bliskim. Stąd też podjęte rozważania w niniejszym artykule dotyczą właśnie problemów edukacji dorosłych w dziedzinie (na rzecz) bezpieczeństwa. Podstawę wyjściową zaś do ich wyjaśnienia stanowi wiedza o bezpieczeństwie i jego roli w życiu człowieka oraz o istocie prowadzonej edukacji dla bezpieczeństwa, rozpatrywanej w kontekście idei kształcenia całościowego.

Wprowadzenie

Człowiek na poszczególnych etapach swojego życia narażony jest na różne niebezpieczeństwa (np. ekologiczne, cywilizacyjno-techniczne, społeczne itp.) w wymiarze indywidualnym, społecznym, istnienia gatunku ludzkiego itp. Stąd też bezpieczeństwo we współczesnym świecie stało się wartością niezwykle cenną, którą żywo powinien być zainteresowany każdy z nas. Jego zapewnienie pozwala każdej jednostce ludzkiej, grupie społecznej, a i w konsekwencji ogółowi

społeczeństwa realizować własne aspiracje, plany, osiągać zamierzone cele. Jak napisano we wstępie do publikacji „Bezpieczeństwo jako problem edukacyjny”, sprawa kształtowania bezpieczeństwa to w dużej mierze problem edukacyjny, ponieważ istnieje potrzeba przygotowywania ludzi do dokonywania odpowiedzialnych wyborów wartości, których urzeczywistnienie będzie minimalizowało ryzyko wystąpienia stanów zagrożenia. Zatem niezwykle ważnym zadaniem edukacyjnym jest także kształtowanie u ludzi umiejętności zachowania się w różnych sytuacjach, tak aby potrafili zapobiegać zagrożeniom, a gdy nadejdzie niebezpieczeństwo, podejmowali optymalne działania (Pieczywok, Loranty, 2015, s. 8).

Edukacja wpisuje się ściśle w formułę bezpieczeństwa i dlatego mówimy o edukacji dla bezpieczeństwa czy też edukacji na rzecz (w dziedzinie) bezpieczeństwa. Obejmuje ona działalność, która służy przede wszystkim zdobywaniu przez obywateli umiejętności oraz wiedzy z zakresu bezpieczeństwa (i zagrożeń). Współczesny świat nękany jest wieloma problemami, które budzą niepokój u człowieka, niepokój o jego teraźniejsze i przyszłe życie. Wyzwania i zagrożenia różnego pochodzenia dotyczą wszystkich sfer życia człowieka, także edukacji. Wynika to stąd, że proces edukacyjny nierozzerwalnie łączy się z główną potrzebą bycia bezpiecznym, życia w spokoju, bez trosk i zmartwień. Nowe paradygmaty bezpieczeństwa wskazują, że jest ono wspólną sprawą wszystkich obywateli. Aby społeczeństwo było jednak gotowe sprostać „dzisiejszym” i „przyszłym” zagrożeniom, musi podlegać zdecydowanym działaniom edukacyjnym w tym zakresie. W dyskursie nad edukacją dla bezpieczeństwa szczególne miejsce zajmuje edukacja nieustająca, będąca jednym z podstawowych wyzwań współczesnego społeczeństwa. W kontekście tak sformułowanego tematu rozważań nasze zainteresowania koncentrować się będą wokół bezpieczeństwa i jego edukacyjnych aspektów w odniesieniu do dorosłej populacji społeczeństwa.

Mając powyższe na uwadze, cel niniejszego opracowania odnosi się do ukazania obrazu edukacji dorosłych (a bardziej – zarysu tej edukacji) w dziedzinie bezpieczeństwa. W związku z tym podjęte analizy posłużą poszukiwaniu odpowiedzi na następujące pytanie: W ramach jakich form realizowane jest kształcenie dorosłych na gruncie ustawicznej edukacji dla bezpieczeństwa? Wyjaśnieniu tak sformułowanego problemu posłużyła analiza różnych materiałów, opracowań i publikacji z zakresu nauk o bezpieczeństwie, pedagogiki bezpieczeństwa, edukacji dla bezpieczeństwa oraz edukacji dorosłych. Warto odnotować przy tym, że o ile jest dużo opracowań naukowych dotyczących bezpieczeństwa i edukacji dla bezpieczeństwa (głównie szkolnej), o tyle problematyka kształcenia dorosłych na rzecz bezpieczeństwa nie doczekała się odrębnych i pogłębionych analiz i opracowań. Nieliczne artykuły naukowe w tym zakresie (np. Skrabacz, 2014) czy też w niektórych publikacjach jedynie krótkie wzmianki o różnych przedsięwzięciach edukacyjnych podejmowanych przez dorosłych i w odniesieniu do dorosłych w dziedzinie bezpieczeństwa nie sprzyjają dokonywaniu diagnozy tej edukacji (z uwzględnieniem zagrożeń i szans, które towarzyszą temu procesowi).

Nie podnosi się również w istotny sposób konieczności zbudowania skutecznego systemu edukacji dla bezpieczeństwa dorosłych.

Bezpieczeństwo i jego znaczenie w życiu człowieka (dorosłego)

Rozwój cywilizacyjny (w tym zwłaszcza postęp techniczny) powoduje komplikowanie życia we wszystkich jego wymiarach. Ma on zarówno znaczenie pozytywne dla rozwoju człowieka i całych społeczeństw, jak i negatywne, powiększa bowiem obszar występujących zagrożeń (Kuć, 2004, s. 34). Współczesny świat stwarza coraz to nowe zagrożenia dla zdrowia, życia oraz prawidłowego rozwoju i funkcjonowania człowieka. Ich źródłem są, jak już zaznaczono, szybkie przemiany cywilizacyjne, gwałtowny rozwój techniki i motoryzacji, jak również „(...) zmiany klimatyczne, zanieczyszczenie środowiska i klęski żywiołowe, a także dokonujące się transformacje ustrojowe i wiążące się z nimi przekształcenia gospodarcze, polityczne, społeczne i kulturowe” (Guz, 2008, s. 9). Jak zauważa Krzysztof Kruszek (2010, s. 195), doświadczamy obecnie „(...) licznych zagrożeń i dewiacji, które wcześniej nie miały miejsca, a ich rejestr powiększa się wyraźnie. Wywołuje to u wielu ludzi poczucie braku pewności, stabilizacji, a co za tym idzie – nasila lęk, frustrację i wewnętrzne przekonanie o chwiejności stanu bezpieczeństwa”. Wszystkie dokonujące się przeobrażenia i zmiany prowadzą w konsekwencji, zdaniem Mieczysława Malca (2006, s. 5), „(...) do znaczącej zmiany w postrzeganiu bezpieczeństwa”. I dalej pisze wspomniany autor: „(...) znaczenie pojęcia bezpieczeństwo stało się ekspansywne do tego stopnia, że każdy aspekt życia, nie tylko ludzkiego, mógłby być rozpatrywany jako aspekt bezpieczeństwa” (Malec, 2006, s. 5). Musimy mieć świadomość tego, że lista zagrożeń, jakie możemy „napotkać” w swoim życiu, jest bardzo długa i nie sposób ich wszystkich wymienić. Słusznym zatem wydaje się stwierdzenie, iż „(...) codzienność niemal każdego człowieka niesie ze sobą wiele uświadamianych i niedocierających do świadomości zagrożeń” (Kruszek, 2010, s. 15).

Mając na względzie powyższe konstatacje, można stwierdzić, iż pojęcie „bezpieczeństwo” posiada jedno z najszerszych znaczeń spośród wszystkich pojęć znanych człowiekowi. „Pojawia się w różnych kontekstach, wymiarach, aspektach i perspektywach. Dziś nie ma w zasadzie obszaru, w którym nie odgrywałoby ono istotnej roli” (Kruszek, 2010, s. 11). „Bezpieczeństwo” oznacza zupełnie co innego dla różnych ludzi, może oznaczać co innego nawet dla tej samej osoby w zależności od kontekstu (Malec, 2006, s. 9). Zakres tego pojęcia stale rozszerza się, stając się przedmiotem dociekań zarówno filozofii, jak i psychologii, pedagogiki, socjologii, nauk wojskowych, politologii oraz wielu innych dyscyplin i subdyscyplin nauki. Współcześnie pojmowane bezpieczeństwo jest polisemantyczne i jest powiązane niemal ze wszystkimi sferami życia ludzi w ujęciu globalnym, regionalnym, lokalnym oraz indywidualnym. Jak pisze Sławomir Zalewski (2001, s. 13), „Wśród mnogości odniesień, typologii i klasyfikacji najczęściej postrzega się

bezpieczeństwo w ujęciu negatywnym lub pozytywnym, zawsze jednak w relacji do niebezpieczeństwa – zagrożenia”. Jedynymi bowiem wyznacznikami bezpieczeństwa są zagrożenia, można więc to ujęcie sprowadzić do lapidarnego stwierdzenia: gdy nie ma zagrożeń – jest bezpiecznie. Uprawnione w tej sytuacji wydaje się zatem stwierdzenie, że bezpieczeństwo można (należy?) rozpatrywać jako wartość transdyscyplinarną.

Bezpieczeństwo to jedna z najważniejszych potrzeb człowieka, w hierarchii potrzeb Masłowa umieszczona na poziomie podstawowym. „Jej zaspokojenie pozwala nie tylko na zachowanie życia i zdrowia, ale też gwarantuje prawidłowy rozwój jednostki. Potrzeba ta przejawia się m.in. w pragnieniu pewności i szukaniu gwarancji co do aktualnego i przyszłego zaspokajania potrzeb, a także w unikaniu różnego rodzaju zagrożeń fizycznych i psychofizycznych, pojawiających się w kontaktach z otoczeniem przyrodniczym i społecznym, a więc w unikaniu niebezpiecznych bodźców i sytuacji, które zadają ból, grożą urazem, chorobą, śmiercią, ośmieszeniem lub utratą innych ważnych dla jednostki dóbr i wartości” (Guz, 2008, s. 9). „Bezpieczeństwo we współczesnym świecie stało się wartością bezcenną (...)” (Wojnarowski, 2010, s. 11), „(...) którą żywo zainteresowany jest niemal każdy. Jego zapewnienie pozwala każdej jednostce ludzkiej, grupie społecznej i w konsekwencji ogółowi społeczeństwa realizować własne aspiracje, plany, osiągać zamierzone cele” (Kruszko, 2010, s. 139). Sławomir Zalewski (1999, s. 30), opisując bezpieczeństwo i jego rodzaje, oprócz wspomnianych powyżej (bezpieczeństwo jako potrzeba i wartość), wskazuje na bezpieczeństwo jako dobro, pozwalające na rozwinięcie aktywności indywidualnej i społecznej. Natomiast w ujęciu ogólnym – bezpieczeństwo traktowane jest jako zdolność narodu do ochrony jego wewnętrznych wartości przed zewnętrznymi zagrożeniami oraz miernik szans istnienia, przetrwania i rozwoju państwa. W obecnej rzeczywistości bezpieczeństwo postrzegane jest coraz częściej jako proces, w którym wszystkie jego składowe podlegają ciągłym zmianom. Stan bezpieczeństwa nie jest elementem stałym, danym nam raz na zawsze. Jak pisze Jan Wojnarowski (2010, s. 9), „Dynamizm rozwoju bezpieczeństwa w naturalny sposób wiąże się ze zmiennością warunków otoczenia bliższego i dalszego (wewnętrznego i zewnętrznego), postępem cywilizacyjnym oraz z zakresem potrzeb poszczególnych ludzi, społeczeństw i narodów”.

Bezpieczeństwo zaczynamy postrzegać z perspektywy własnej czy kręgu najbliższych (Wojnarowski, 2010, s. 12). Jest też atrybutem życia człowieka, określa jego ciągłość, jakość i wyznacza perspektywy rozwoju (Drabik, 2019, s. 44). Bezpieczeństwo to także poczucie stabilizacji i kontroli nad własnym życiem, rozwojem osobowościowym. „Ludzi na co dzień dotyka troska o to czy znajdują pracę, czy tę którą mają, będą wykonywać dłużej, czy dotknie ich zło bezrobocia, czy utrzymywane uposażenie umożliwi posiadanie jakichkolwiek oszczędności, czy wystarczy pieniędzy na podręczniki dla dzieci, wreszcie jak nakarmić dzieci skoro brak pieniędzy na kupno jedzenia i wielu niezbędnych artykułów. Oprócz

zagrożeń strukturalnych wynikających z organizacji społeczeństwa, ze społecznego podziału ról, człowieka dotykają zagrożenia o podłożu biologicznym i przyrodniczym: choroby, niekiedy inwalidztwo, a także niedogodności związane ze starzeniem się organizmu, konieczność wizyty u stomatologa, nieodczowność zabiegu chirurgicznego własnego lub kogoś z bliskich, perspektywa dalszej jazdy samochodem w czasie gołedzi lub zamieci śnieżnej, powódź, epidemie, śmierć członka rodziny, przyjaciela, bliskiego znajomego” (Kołodziejczyk, 2009, s. 139). Wszelkie zagrożenia budzą niepokój, obawy, niepewność, lęk, w jakiejś mierze dezorganizują życie i zaburzają poczucie bezpieczeństwa (Kruszko, 2010, s. 14). Z drugiej jednak strony, „(...) człowiek nieraz świadomie podejmuje ryzyko dla specyficznych doznań (np. jadąc autem z nadmierną szybkością, skacząc z wysokiej skały do wody, płynąc z nurtem rwącej rzeki itp.), kierując się potrzebą dokonywania nowych odkryć i zmian w środowisku (penetrując nieznane jaskinie, zapuszczając się w rejony obce współczesnej cywilizacji, wyruszając w kosmiczną przestrzeń itp.), czy też w wyniku nastawienia na sukces, gdy element ryzyka staje się ważną częścią przedsiębiorczości i zaradności” (Kruszko, 2010, s. 13). Zdaniem Małgorzaty Kuć (2004, s. 34), „Granica pomiędzy sferą tzw. klasycznych zagrożeń (wykazujących historyczną ciągłość, tradycyjne utrwalenie) a sferą wolną od nich stopniowo zaciera się i wypełnia nowymi kategoriami zagrożeń, budząc uzasadnioną wątpliwość na temat różnicy pomiędzy zagrożeniem a jego brakiem, zdrowiem a chorobą, dobrem a złem. Tempo zmian, jakie występują w tej sferze często nie idzie w parze z przystosowaniem człowieka do nowych wymagań, jakie są ich konsekwencjami, co z kolei prowadzi do licznych zaburzeń zdrowia fizycznego i psychicznego. W wielu wypadkach są one bardziej konsekwencją występującego strachu i lęku przed zagrożeniami niż samych bezpośrednich skutków wystąpienia zagrożeń” Można zatem stwierdzić, iż zapewnienie (zachowanie) stuprocentowego bezpieczeństwa nie jest możliwe. „Chodzi (...) jedynie o ograniczenie, a nie całkowitą likwidację zagrożeń. Dla istoty ludzkiej czy społeczeństwa ważne jest przetrwanie sytuacji kryzysowej i dalszy rozwój” (Wojnarowski, 2010, s. 11). W każdym przypadku podejmowane działania mają na celu zmniejszenie ludzkich obaw czy strachu i nie jest istotne to, z jakiego zagrożenia one wynikają. Bezpieczeństwo – to antropocentryczny fenomen. Któż bowiem, jeśli nie „antropos”, czyli człowiek właśnie, pragnie bezpieczeństwa świadomie i wieloma sposobami stara się kreować ten stan (Piwowski, 2017, s. 5).

Bezpieczeństwo jako przeciwieństwo zagrożenia i fenomen będący żywotną potrzebą człowieka należy niewątpliwie zaliczyć do zestawu wartości o stosunkowo wysokim „współczynniku popytu”, który występuje powszechnie. Bezpieczeństwo to element, który bardzo liczy się, zarówno w egzystencji jednostek, jak i grup społecznych, dalej – państw oraz zamieszkujących je całych narodów. Jest tak bez względu na to, jakie mają rozmiary i do którego z rozrzuconych po świecie kręgów kulturowych te podmioty bezpieczeństwa należą (Piwowski, 2017, s. 55). Postrzeganie bezpieczeństwa powinno się odbywać w wymiarze zagrożeń

rzeczywistych lub potencjalnych ich źródeł, rodzaju, zasięgu czasu i obszaru. Musi odnosić się do stanu zagrożenia bezpieczeństwa jednostki, zaspokajania potrzeb, tożsamości, motywów działania oraz ról społecznych. Bezpieczeństwo jest zmienne w czasie i stopniowalne, czyli można je zmniejszać lub zwiększać. Zapobieganie zagrożeniom jest możliwe w zależności od kontekstu, okoliczności, sytuacji, terenu, czasu (Stefański, 2013, s. 61–62).

O istocie edukacji na rzecz bezpieczeństwa

Sprostanie czekającym nas wyzwaniom cywilizacyjnym w bieżącym stuleciu będzie niezwykle trudne, skomplikowane i bardziej złożone niż dotychczas, mogą bowiem one zagrażać dalszemu rozwojowi ludzkości. „Pragnienie bezpiecznego życia zawsze było jedną z najważniejszych potrzeb ludzi. Ciągłe bowiem zwiększa się katalog zagrożeń w życiu codziennym ludzi, przed którymi powinni się zabezpieczyć, monitorując ich rozwój, zapobiegać im, a gdy wystąpią, likwidować ich następstwa. Istotną rolę w tym względzie odgrywa edukacja, a zasadniczym jej celem jest przygotowanie człowieka do odpowiedniego działania w niebezpiecznych sytuacjach” (Jezierski, 2017, s. 7). Jak napisali we wstępie do monografii „Edukacyjne wyzwania i zagrożenia początku XXI wieku” jej redaktorzy naukowci: „Edukacja to wielkie wyzwanie – szansa na umiejętne poruszanie się we współczesnym świecie, twórcze kreowanie przebiegu własnego życia, szansa na aktywne uczestnictwo w życiu społecznym (...). Jej właściwy wymiar i sens zawierają się w hasłach: uczyć się, aby wiedzieć; uczyć się, aby działać; uczyć się, aby żyć wspólnie z innymi i wreszcie: uczyć się, aby być” (Solarczyk-Ambrozik, Zduniak, 2003, s. 5).

Według definicji zaproponowanej przez Bogdana Rudnickiego (1994, s. 62) przez edukację dla bezpieczeństwa należy rozumieć „ogół procesów oświatowo-wychowawczych, obejmujących kształcenie i wychowanie oraz szeroko pojętą oświatę, zmierzających do przygotowania młodzieży i dorosłych do działania w sytuacjach zagrażających egzystencji ludzi i narodu oraz funkcjonowaniu państwa”. Natomiast Ryszard Stępień (1999, s. 11) definiuje ją jako „określony system dydaktyczno-wychowawczej działalności rodziny, szkoły, wojska, środków masowego przekazu, organizacji młodzieżowych i stowarzyszeń, zakładów pracy oraz instytucji państwowych i samorządowych, ukierunkowanej na kształtowanie systemu wartości, upowszechnianie wiadomości i kształtowanie umiejętności ważnych dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego”. Z kolei według Zbigniewa Kwiasowskiego (2015, s. 82), edukacja dla bezpieczeństwa to „działalność rodziny, szkoły, kościoła, środków masowego przekazu, służb państwowych i samorządowych oraz innych podmiotów społecznych mających na celu rozwijanie intelektualnych i manualnych zdolności dzieci, młodzieży i dorosłych do kontrolowania zagrożeń, a także przywracania stanu bezpieczeństwa, gdy nastąpi jego naruszenie,

by móc bezpiecznie żyć w ustawicznie zmieniającej się rzeczywistości”. Zatem z przytoczonych powyżej – jednych z wielu – definicji (ujęć) wyłania się obraz edukacji dla bezpieczeństwa skierowanej do każdego obywatela, niezależnie od wieku, realizowanej ustawicznie przez wiele podmiotów społecznych, bezpośrednio lub pośrednio związanych z edukacją i ogólnie (szeroko) pojmowanym bezpieczeństwem.

Edukacja dla bezpieczeństwa, jak napisano w *Vademecum bezpieczeństwa*, jest ogółem procesów odbywających się w toku samodzielnego działania oraz współdziałania całego społeczeństwa w ramach oddziaływań formalnych i pozaformalnych skierowanych do ludzi (dzieci, młodzieży, dorosłych i starszych), które mają na celu rozwijanie kompetencji umożliwiających: dostrzeganie zagrożeń w otaczającej człowieka rzeczywistości, zapobieganie oraz przeciwdziałanie zagrożeniom wewnętrznym i zewnętrznym, adekwatne reagowanie na wyzwania współczesnego świata, jak również osobisty rozwój jednostki. W szczególności zaś chodzi o budowanie postaw, w tym postaw prospołecznych i przygotowanie do samokształcenia, które w dobie eskalacji zagrożeń jest jedyną skuteczną metodą przygotowania jednostek i grup społecznych do efektywnego radzenia sobie z nowymi, nieznanymi zagrożeniami i wyzwaniami nadchodzącej przyszłości (Włodarczyk, 2018, s. 282). Jej priorytetem jest podnoszenie świadomości społecznej w różnorodnym obszarze zagrożeń dla bezpieczeństwa, a także kształtowanie zachowań, które pozwolą reagować na nie w sposób racjonalny (Litarowicz, 2020, s. 123).

Celem edukacji dla bezpieczeństwa na wszystkich szczeblach kształcenia i wychowania jest: a) podnoszenie umiejętności umysłowych edukowanych jednostek, zwłaszcza w zakresie identyfikacji zagrożeń i umiejętności kształtowania bezpieczeństwa na szczeblu lokalnym; b) motywowanie jednostek do aktywności na rzecz bezpieczeństwa osobistego i strukturalnego; c) przygotowanie jednostek do samodzielnego zdobywania wiedzy i umiejętności w zakresie bezpieczeństwa; d) świadomość jednostki w zakresie bezpieczeństwa, jego rodzajów, mechanizmów nim rządzących oraz sposobów na jego zapewnienie (Lorek, 2017, s. 287). Podkreślić przy tym należy, że cele powyższe trzeba odnosić do wszelkiej działalności edukacyjnej podmiotów na rzecz kształtowania bezpieczeństwa wśród różnych grup wiekowych, społecznych i środowiskowych.

Wartością wiodącą we wspomaganie rozwoju człowieka powinno być zatem takie sposobienie do życia bezpiecznego i preferowanie takiego stylu życia, które zapewnia bezpieczeństwo nie tylko sobie, ale i innym ludziom. Przedmiotem i podmiotem wychowania do bezpieczeństwa i dla bezpieczeństwa jest człowiek narażony na współczesne zagrożenia w życiu społecznym, zwłaszcza zagrożenia militarne, ekologiczne, ekonomiczne, społeczne (o czym wspomniano już wcześniej) czy zagrożenia w cyberprzestrzeni. Wychowanie to powinno kształtować świadomość współczesnych zagrożeń i uwalniać naturalne predyspozycje człowieka do życia pozbawionego agresji, przemocy, kształtować poczucie

odpowiedzialności za życie w pokoju oraz umiejętności współżycia z innymi w dialogu i poszanowaniu ich odmienności. W sytuacji zaś zagrożenia pokoju – kształtować postawy gotowości obrony dobra wspólnego (Bera, 2017, s. 16).

Edukacja dla bezpieczeństwa odzwierciedla progresję w zakresie ogólnego doskonalenia się podmiotów, a szczególnie w zakresie kształtowania pewności egzystencji. W warunkach zmieniającego się świata bytów społecznych, bytów kultury i techniki, zdobywanie wiedzy i procesy wychowawcze pozwalają na właściwą ocenę tych zmian i podjęcie adekwatnych działań zmierzających do minimalizacji zagrożeń. Edukacja pozwala na redefinicję bezpieczeństwa w obliczu zmieniających się warunków życia, między innymi poprzez identyfikację nowych zagrożeń. Kształtuje świadomość tych zagrożeń, pozwala na obiektywną ocenę warunków egzystencji oraz taką ich modyfikację, która w najwyższym stopniu daje szanse przetrwania i rozwoju. Edukacja powiększa próg wrażliwości na negatywne oddziaływania środowiska zewnętrznego, ale przede wszystkim wzmacnia postawy obronne poprzez adekwatną ocenę czynników dekonstrukcyjnych (Elak, 2017, s. 20).

Kształcenie dorosłych w ramach ustawicznej edukacji dla bezpieczeństwa

System edukacji, ze szczególnym uwzględnieniem systemu edukacji dla bezpieczeństwa, powinien brać pod uwagę różne grupy wiekowe (o czym już wcześniej wspomniano), nie tylko te podlegające powszechnemu obowiązkowi edukacji, ale również grupy, które z owego obowiązku już dawno się wywiązały. Kluczem do bezpiecznego społeczeństwa jest powszechne nauczanie o możliwych zagrożeniach i sposobach ich zwalczania. Edukacja dla bezpieczeństwa stanowi dziś podwaliny do profesjonalnego zachowania się człowieka w sytuacjach kryzysowych. (Dąbrowska, 2009, s. 121). Współcześnie prawdziwym wyzwaniem jest propagowanie idei, że obowiązkiem każdego obywatela jest zapewnienie bezpieczeństwa samemu sobie i swoim bliskim. Bez zrozumienia i zaakceptowania tej zasady nie można mówić o organizacji skutecznego systemu bezpieczeństwa, ponieważ jego budowa tylko w oparciu o administrację rządową i samorządową będzie nieskuteczna (Skrabacz, 2014, s. 214). Wiele zależy od nas samych, w szczególności osób dorosłych, które powinny mieć świadomość tego, że aktywność edukacyjna w zakresie poznawania zagrożeń i umiejętność zachowania się w przypadku ich wystąpienia ułatwi nam życie w pokoju i w spokoju.

W dyskursie nad edukacją dla bezpieczeństwa szczególne miejsce zajmuje edukacja nieustająca, będąca jednym z podstawowych wyzwań współczesnego społeczeństwa (Pieczywok, 2014, s. 20). Edukacja dla bezpieczeństwa jest zatem procesem całościowym i zgodnie z założeniami opisanymi przez Jamesa R. Kidda realizowana jest w trzech wymiarach: w pionie, w poziomie i w głąb. Wymiary te w edukacji dla bezpieczeństwa należy traktować komplementarnie, a oddziaływania formalne wspierać edukacją pozaformalną i nieformalną, gdyż

żadna szkoła nie jest obecnie w stanie przygotować człowieka do podejmowania wyzwania i reagowania na zagrożenia w nieznaną nam przyszłości (Włodarczyk, Sadowska-Wieciech, Rokitowska, 2018, s. 103).

Zatem istotą współczesnej edukacji dla bezpieczeństwa jest nieustanne, masowe i skuteczne kształcenie, tj. trafiające do jak najszerzej grupy odbiorców. W ramach tejże edukacji społeczeństwa powinny nabywać coraz więcej wiedzy i umiejętności odpowiednich dla coraz to nowszych wyzwań (Bielawski, 2016, s. 304). Ostatecznie nabyte kompetencje powinny opierać się na czterech filarach komisji Delorsa, o czym pisano już wcześniej. Główny cel edukacji dla bezpieczeństwa nie powinien ograniczać się do wyposażenia odbiorców oddziaływań edukacyjnych w wiadomości dotyczące przeciwdziałania zagrożeniom. Musi on zakładać potrzebę budowania postaw (głównie prospołecznych) i przygotowania do trwającego całe życie samokształcenia, będącego jedynym skutecznym sposobem „przygotowania jednostek i grup społecznych do efektywnego radzenia sobie z nowymi, nieznanymi zagrożeniami i wyzwaniami nadchodzącej przyszłości” (Włodarczyk, Sadowska-Wieciech, Rokitowska, 2018, s. 103). Faktem jest, że bezpośrednia edukacja dorosłych na rzecz bezpieczeństwa jest działaniem trudnym, gdyż nie zawsze w formie zorganizowanej może być prowadzona. W edukacyjnej praktyce mamy do czynienia jedynie z uczestnictwem dorosłych w dobrowolnych kursach i szkoleniach. Ponadto do przekazywania tych treści postuluje się szerokie wykorzystanie mediów. Istotną rolę w takiej edukacji odgrywa również zakład pracy. I nie możemy w końcu zapominać o znaczeniu samokształcenia i działaniach podejmowanych z inicjatywy samych ludzi.

Edukacja pozaszkolna dorosłych dotyczy szkolenia ludności w skutecznym działaniu w obliczu wyzwań i zagrożeń czasu pokoju/wojny (np. szkolenie BHP w zakładzie pracy, kursy i szkolenia proobronne, kursy i szkolenia pozwalające uzyskać dodatkowe kwalifikacje i kompetencje, np. kurs prawa jazdy) oraz szkolenia profesjonalnych służb ratowniczych, kadry administracji samorządowej, służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo oraz podmiotów realizujących komercyjną działalność w zakresie bezpieczeństwa (np. instruktorzy nauki jazdy, doskonalenia techniki jazdy, inne podmioty gospodarcze) (Włodarczyk, Sadowska-Wieciech, Rokitowska, 2018, s. 125).

Aby społeczeństwo było odpowiednio przygotowane do prawidłowych postaw i zachowań, w sytuacjach niebezpiecznych potrzebne jest wsparcie ze strony samorządu lokalnego oraz władz państwowych. Działania informacyjne w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom powinny być poparte poprzez odpowiednio przygotowaną edukację dzieci, młodzieży oraz osób dorosłych. Dużą rolę do spełnienia przypisuje się organizacjom społecznym i pozarządowym. Mają one duże możliwości działania w tym zakresie. Formy działania w edukowaniu społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa są różnorodne (Grabowska-Lepczak, Tryboń, Kwiatkowski, 2011, s. 185). W literaturze coraz częściej spotykane są przykłady uczących się wspólnot, miast, regionów, przejawiających się we współpracy przemysłu,

szkół i uniwersytetów oraz organizacji zawodowych i władz lokalnych, a także wielu innych, ciekawych inicjatyw, mających na celu budowanie nowych, dynamicznych środowisk edukacyjnych, których oferty kształtują aspiracje i motywacje potencjalnych (przyszłych) uczestników (Korzan, 2002, s. 55).

Współcześnie niezwykle istotne znacznie w edukacji dla bezpieczeństwa mają środki masowego przekazu. Pojęciem mass mediów określa się zazwyczaj telewizję, radio, Internet czy prasę. Rozprzestrzenianie informacji w formie masowego przekazu pozwala dotrzeć do dużej liczby odbiorców w tym samym czasie, umożliwia uzyskanie informacji wspierających człowieka w przeciwdziałaniu zagrożeniom (Włodarczyk, Sadowska-Wieciech, Rokitowska, 2018, s. 129). Wśród celów edukacji dla bezpieczeństwa realizowanej za pośrednictwem mediów wyodrębnić można: upowszechnianie wiedzy, rozwijanie postawy zaangażowania w powinności obronne względem kraju, inspirowanie do aktywnego uczestnictwa w życiu kraju, kształtowanie umiejętności umożliwiających właściwe zachowanie się w sytuacji wystąpienia zagrożeń, rozwijanie kompetencji pozwalających prowadzić skuteczną akcję ratunkową, rozwijanie postawy odpowiedzialności za obronę kraju czy regionu, poprawę efektywności działania organów administracji państwowej i samorządowej, popularyzację tradycji narodowych, upowszechnianie osiągnięć naukowych z obszaru bezpieczeństwa (Włodarczyk, Sadowska-Wieciech, Rokitowska, 2018, s. 130).

Edukacja ma znaczenie dla rozwoju zakładów pracy. Ułatwia osobom zatrudnionym rozwój takich kompetencji, które pozwolą im na realizację wyższych potrzeb, zapewniają zaspokojenie bezpieczeństwa, przynależności oraz rozbudzą potrzebę samorealizacji (Tomaszewska-Lipiec, 2011, s. 101). Na środowisko zakładu pracy i jego rolę w edukacji dla bezpieczeństwa zwraca uwagę Andrzej Pieczywok (2012, s. 145). Każdy zakład pracy posiada system reagowania w sytuacjach zagrożenia zdrowia lub życia i jest zobowiązany do przekazywania wiedzy na temat zasad zachowania się (reakcji) w przypadku tego typu sytuacji. Dziś każdy ośrodek pracy posiada wykładowców wyspecjalizowanych w dziedzinach bezpieczeństwa i higieny pracy (BHP) oraz ochrony przeciwpożarowej. Stąd środowisko zawodowe staje się ważnym źródłem wiedzy na temat przeciwdziałania zagrożeniom nie tylko w miejscu pracy.

Zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa powinny być traktowane jako forma edukacji powszechnej i całożyciowej. Ważne miejsce w tym wypadku należy przypisywać, oprócz takich instytucji jak wojsko, straż pożarna, policja, także środkom masowego przekazu, organizacjom pozarządowym i stowarzyszeniom społecznym, kościołowi, partiom politycznym, a także organom władzy centralnej i lokalnej (Pieczywok, 2012, s. 106).

Istotnym elementem uczenia się przez całe życie jako jednego z warunków skutecznego funkcjonowania człowieka w społeczeństwie wiedzy (i w społeczeństwie bezpiecznym) jest samokształcenie. Głównym czynnikiem i zarazem warunkiem samokształcenia jest aktywność edukacyjna wynikająca z samodzielności

planowania i podejmowania działań edukacyjnych dla siebie i środowiska społecznego, zarówno we wszystkich sferach życia osobistego, jak i społecznego. A zatem i również w sferze bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego. Podkreśla się (Włodarczyk, Sadowska-Wieciech, Rokitowska, 2018, s. 140), że samoedukacja stanowi kluczowy element edukacji dla bezpieczeństwa, który zazwyczaj odbywa się oparciu o programy i kampanie telewizyjne, lekturę czasopism i publikacji zwartych, audycje radiowe, korzystanie z serwisów internetowych oraz uczestnictwo w spotkaniach i debatach poświęconych bezpieczeństwu człowieka. Podstawę samokształcenia w tym zakresie stanowić będzie orientacja człowieka dorosłego na kształtowanie swojego bezpieczeństwa poprzez wykorzystanie wszystkich zasobów i możliwości.

Kształcenie dorosłych w zakresie edukacji dla bezpieczeństwa jest dziś sprawą bardzo problematyczną. Zasadnicza kwestia dotyczy tego: jak i w jaki sposób trafić/dotrzeć z nowymi treściami do tych, którzy swą „powszechną” edukację zakończyli? Czy zatem dobrym przykładem mogą być wzorce pobierane od naszych dzieci? A może tworzone uniwersytety trzeciego wieku mogą stać się szansą? Czy środki masowego przekazu należycie spełniają swoją rolę w procesie propagowania wiedzy z zakresu ochrony ludności? Jak widać, pytań w tej kwestii jest wiele, co zauważa Damian Domański (2014, s. 317–318).

Istnieje jednak kilka powodów, dla których proces edukacji całożyciowej dorosłych jest w znaczący sposób utrudniony. Trudności w organizacji edukacji dla bezpieczeństwa w grupie osób dorosłych powodować mogą: a) nieświadomość zagrożeń i niedostrzeganie sytuacji niebezpiecznych, b) brak kompetencji w zakresie skutecznego uczenia się i niepodejmowanie aktywności edukacyjnej na przestrzeni wielu lat po ukończeniu szkoły (Włodarczyk, Sadowska-Wieciech, Rokitowska, 2018, s. 138). Na gruncie nieformalnym istnieje szereg inicjatyw mogących przyczynić się do rozwijania zainteresowań edukacją dla bezpieczeństwa, np. czasopisma, książki, imprezy plenerowe, programy telewizyjne, gry komputerowe, aplikacje mobilne, konkursy i turnieje, wyjazdy wakacyjne, a przede wszystkim angażowanie społeczności lokalnej w działania sprzyjające bezpieczeństwu.

Podsumowanie

Dążenie do własnego rozwoju i likwidacji stanu dyskomfortu związanego z niezaspokojeniem potrzeby bezpieczeństwa leży u podstaw stałego dążenia ludzi do poprawy warunków życia, do uczynienia własnej egzystencji pewniejszą, bardziej uporządkowaną i przewidywalną. Sytuacje niebezpieczne z natury nie są przez człowieka akceptowane i choć są stale obecne w życiu, to od wieków stanowią wielkie egzystencjalne wyzwanie. Człowiek nie ustaje w wysiłkach, aby zapewnić sobie maksymalnie bezpieczne warunki do życia i rozwoju – czyli czuć się bezpiecznie. W ostatnich czasach zmniejszyło się poczucie bezpieczeństwa obywateli. Otoczenie, w którym we współczesnym świecie żyją ludzie, zmienia się

dynamicznie, często nieprzewidywalnie. Aby zapewnić człowiekowi poczucie bezpieczeństwa, potrzebna jest wiedza, która umożliwi mu właściwe funkcjonowanie w tej rzeczywistości pełnej zagrożeń. Badając stan poczucia bezpieczeństwa dorosłych (jest wiele prowadzonych badań i publikacji w tym zakresie, m.in. Klimek, Lica, 2019), możemy określić kierunki i strategie edukacyjne w celu przygotowania ich do odpowiednich zachowań i reakcji w czasie wystąpienia niebezpiecznych sytuacji w najbliższym otoczeniu.

Dostrzec zatem należy (i uświadomić sobie), że problem edukacji dla bezpieczeństwa dorosłych jest jedną z najbardziej palących kwestii w tym obszarze, mając na uwadze „oblicze” współczesnego świata. Powinniśmy zatem poszukiwać wszelkich dostępnych dróg i środków, które służyć będą poszerzaniu i uzupełnianiu wiedzy o zagrożeniach, oraz dążyć do zmiany świadomości ludzi w tym względzie. Wymaga to zbudowania przejrzystego i skutecznego oraz dobrze zorganizowanego procesu edukacji dla bezpieczeństwa dorosłych. Zarysowane w ujęciu skrótowym w niniejszym artykule formy edukacji dorosłych w dziedzinie bezpieczeństwa mogą stanowić podstawę do całościowego ujęcia tego procesu i wyznaczać szczegółowe kierunki działań formalnych i organizacyjnych.

Póki co, na gruncie nieformalnym istnieje szereg inicjatyw mogących przyczynić się do rozwijania zainteresowania edukacją dla bezpieczeństwa, np. czasopisma, książki, imprezy plenerowe, programy telewizyjne, aplikacje mobilne, a przede wszystkim angażowanie ludzi w działania sprzyjające bezpieczeństwu. I to wydaje się chyba najistotniejsze w tej kwestii, a ma to szczególne znaczenie w przypadku osób dorosłych, które ze względu na zakończony proces edukacji formalnej powinny (muszą?) w sposób indywidualny zorganizować sobie proces budowania (nabywania) wiedzy i umiejętności w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom. Dla ich własnego dobra, ale również dla budowania zbiorowego poczucia bezpieczeństwa.

Bibliografia

- Bera, R. (2017). Pedagogika bezpieczeństwa w kontekście współczesnych zagrożeń w życiu społecznym. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, vol. XXX, 4, Sectio J*, s. 11–18.
- Bielawski, K. (2016). Znaczenie edukacji dla bezpieczeństwa we współczesnym społeczeństwie. *Cywilizacja i Polityka, nr 14 (14)*, s. 299–307.
- Dąbrowska, R. (2009). *Bezpiecznie przez życie, czyli jak uczyć dziecko unikania zagrożeń: w domu, w kontaktach z innymi, w czasie zabaw na powietrzu*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
- Domański, D. (2014). Edukacja dla bezpieczeństwa w zakresie ochrony ludności cywilnej. W: A. Skrabacz, L. Kanarski (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa. Teoria i praktyka* (s. 301–324). Warszawa: Wydawnictwo Centrum Edukacji Obywatelskiej.

- Drabik, K. (2019). Dekonstrukcyjne i konstrukcyjne funkcje zagrożeń w kształtowaniu bezpieczeństwa personalnego. W: M. R. Gogolin (red.), *Problemy bezpieczeństwa i zarządzania kryzysowego* (s. 44–55), tom II. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Elak, H. (2017). Edukacja na rzecz bezpieczeństwa w świetle nowej reformy oświaty. *Obronność. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia ASzW, nr 3 (23)*, s. 17–41.
- Grabowska-Lepczak, I., Tryboń, M., Kwiatkowski, M. (2011). Transformacja oraz perspektywy rozwoju edukacji dla bezpieczeństwa. *Zeszyty Naukowe SGSP, nr 41*, s. 181–190.
- Guz, S. (red.), (2008). *Dziecko a zagrożenia współczesnego świata*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Jezierski, Z. (2017). Powstanie i rozwój edukacji dla bezpieczeństwa jako systemu dydaktyczno-wychowawczego w polskich szkołach. *Interdyscyplinarne Studia Społeczne, nr 1 (3)*, s. 7–21.
- Klimek, K., Lica, B. (2019). Poczucie bezpieczeństwa dorosłych mieszkańców powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego. W: M. Gogolin (red.), *Problemy bezpieczeństwa i zarządzania kryzysowego*, tom 2 (s. 156–168). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Kołodziejczyk, K. (2009). Bezpieczeństwo. Kontekst personalno-aksjologiczny. *Zeszyty Naukowe WSOWL, nr 1*, s. 134–143.
- Korzan, D. (2002). Kształcenie ustawiczne – przegląd literatury. *Rocznik Andragogiczny, 2002*, s. 55–78.
- Kruszko, K. (2010). *Pedagogiczne aspekty bezpieczeństwa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kuć, M. (2004). Zagrożenia nazwać po imieniu – świadomość zagrożeń sposobem przeciwdziałania wiktyimizacji. W: D. Kowalski, M. Kwiatkowski, A. Zduniak (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa. Wybrane perspektywy* (s. 34–40). Lublin – Poznań: Wydawnictwo O'CHIKARA.
- Kwiasowski, Z. (2014). Znaczenie edukacji dla bezpieczeństwa w wychowaniu obywatelskim. W: A. Skrabacz, L. Kanarski (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa: teoria i praktyka* (s. 81–95). Warszawa: Wydawnictwo Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Litarowicz, J. (2020). Edukacja na rzecz bezpieczeństwa. *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy, nr 34 (1)*, s. 121–134.
- Lorek, M. (2017). Edukacja dla bezpieczeństwa jako ogniwo w systemie bezpieczeństwa. *Edukacja – Technika – Informatyka, nr 4/22*, s. 284–288.
- Malec, M. (2006). *Percepcja bezpieczeństwa: definicje, wymiary, paradygmaty*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Pieczywok, A. (2012). *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Pieczywok, A. (2014). Edukacja dla bezpieczeństwa i jej możliwości oddziaływania na różnych poziomach rzeczywistości społecznej. W: A. Skrabacz, L. Kanarski (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa. Teoria i praktyka* (s. 18–43). Warszawa: Wydawnictwo Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Pieczywok, A., Loranty, K. (2014). *Bezpieczeństwo jako problem edukacyjny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.

- Piwowarski, J. (2017). *Nauki o bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne*. Kraków: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron”.
- Rudnicki, B. (1994). Edukacja dla bezpieczeństwa i jej interpretacja. W: R. Stępień (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa, materiały z konferencji naukowej 23–24 maja 1994 r.* Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Skrabacz, A. (2014). Wyzwania w edukacji dla bezpieczeństwa dorosłych Polaków w XXI wieku. W: A. Skrabacz, L. Kanarski (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa. Teoria i praktyka* (s. 207–218). Warszawa: Wydawnictwo Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Solarczyk-Ambrozik, E., Zduniak, A. (red.), (2003). *Edukacyjne wyzwania i zagrożenia początku XXI wieku*. Warszawa – Poznań: Wydawnictwo Elipsa.
- Stefański, M. (2013). Kształtowanie bezpieczeństwa publicznego jako priorytet funkcjonowania państwa. W: A. Urbanek (red.), *Wybrane problemy bezpieczeństwa. Dziedziny bezpieczeństwa* (s. 61–76). Słupsk: Wydawnictwo Społeczno-Prawne.
- Stępień, R. (red.) (1999). *Współczesne zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Tomaszewska-Lipiec, R. (2011). Edukacja w zakładzie pracy. Kontekst teoretyczny a wyniki badań własnych. *Edukacja Ustawiczna Dorosłych, nr 2* (s. 100–109).
- Włodarczyk, E. (2018). Edukacja dla bezpieczeństwa. W: O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć (red.), *Vademecum bezpieczeństwa* (s. 279–286). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN.
- Włodarczyk, E., Sadowska-Wieciech, E., Rokitowska, J. (2018). *Edukacja dla bezpieczeństwa. Istota i uwarunkowania*. Kraków: Wydawnictwo Libron.
- Wojnarowski, J. (2010). *Gotowość systemu bezpieczeństwa narodowego*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Zalewski, S. (2001). *Polityka bezpieczeństwa państwa a edukacja obronna*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Zalewski, S. (1999). Bezpieczeństwo i jego rodzaje. W: *Leksykon pojęć dydaktyczno-wychowawczych dowódcy* (s. 30–31). Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Zdrodowski, B. (2019). Istota bezpieczeństwa państwa. *Studia de Securitate, nr 9 (3)*, s. 47–71.

SAFETY (ADULT) EDUCATION

Keywords: adult man, education, adult education, safety, safety education.

Summary: Safety in the modern world has become a priceless value that almost everyone is interested in, and the desire for a safe life has always been one of the most important needs of people. Education plays an extremely important role in shaping safety, and therefore its main goal in this respect is to prepare people to act appropriately in dangerous situations. Adult education in the field of education for

safety is therefore a part of the idea of lifelong education, thus referring to the responsibility (almost duty) of every citizen in ensuring safety for themselves and their relatives. Hence, the considerations in this article concern precisely the problems of adult education in the field of (for) safety. The initial basis for their explanation is the knowledge of safety and its role in human life, as well as the essence of education for safety, considered in the context of the idea of lifelong learning.

Dane do korespondencji:

Dr Krzysztof Klimek

Wojskowa Akademia Techniczna

ul. gen. Sylwestra Kaliskiego 2

00-908 Warszawa

e-mail: kklimek3@op.pl